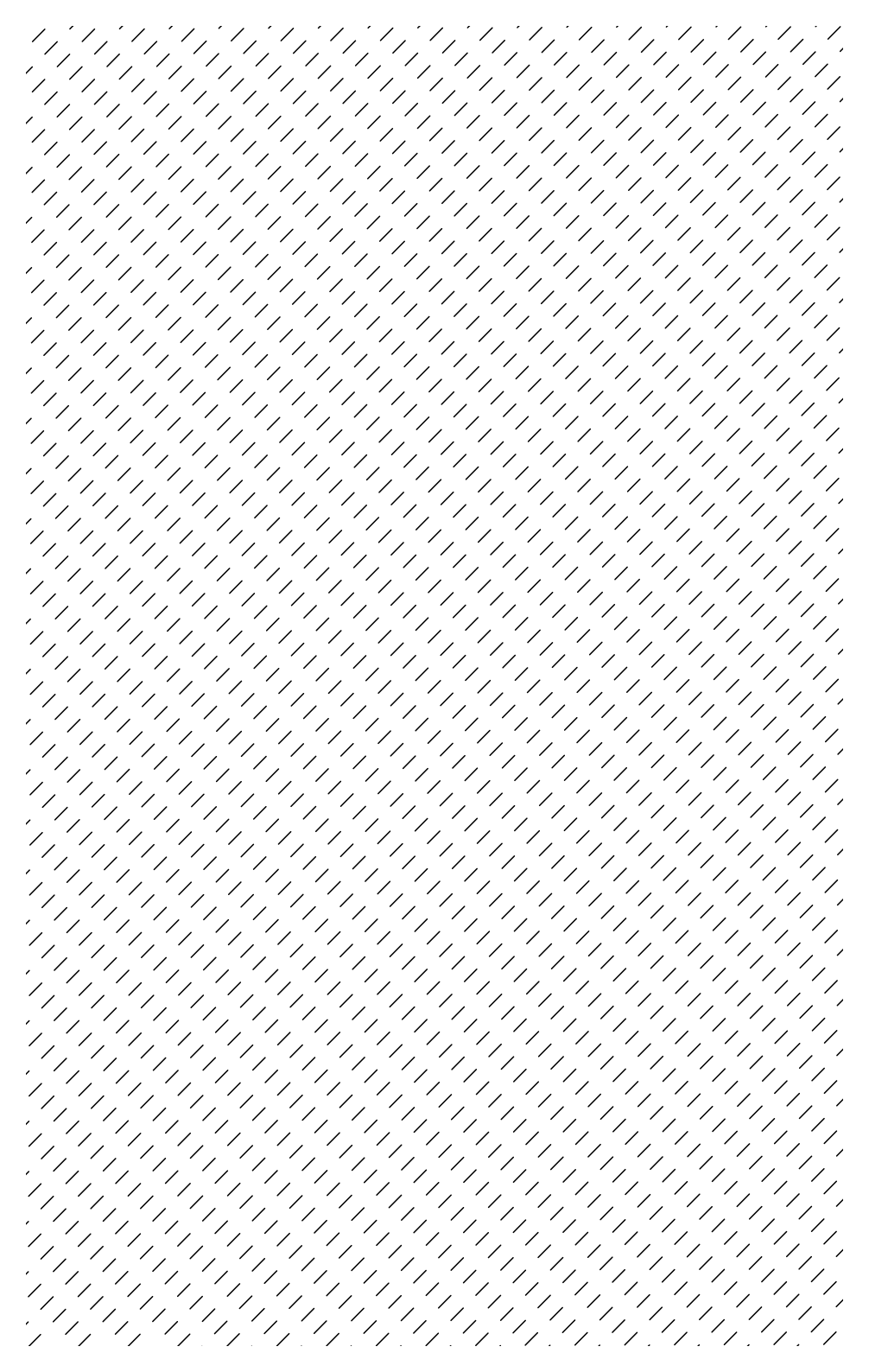

Línia sencera,
línia trencada
Milo De Angelis

TRADUCCIÓ DE JOAN-ELIES ADELL

MILO DE ANGELIS

Línia sencera,
línia trencada

TRADUCCIÓ I PRÒLEG DE JOAN-ELIES ADELL

Saldonar.

Títol original: *Linea intera, linea spezzata*
© 2021 Mondadori Libri S.p.A., Milano

Línia sencera, línia trencada

© de la traducció i el pròleg: Joan-Elies Adell, 2023
© d'aquesta edició: Edicions Saldonar, 2023

Primera edició: octubre del 2023

Publicat per Edicions Saldonar
Alfambra, 16, 5è 2a
08034 Barcelona
edicions@saldonar.com
www.saldonar.com

Edició i producció: Francesc Gil-Lluch
Disseny de la col·lecció: Enric Muñoz
Disseny de la coberta i maquetació: Octavi Gil Pujol
Distribució: UDL

Thema: DC, DCC, DCF
ISBN: 978-84-19571-20-5
Dipòsit legal: B 17930-2023

Saldonar forma part de l'associació
d'editorials independents Llegir en Català.

Aquest llibre s'ha imprès amb paper procedent de boscos gestionats de manera sostenible, un òfset cru de 90 grams, i s'ha compaginat amb la tipografia Sabon en cos 10,5.

Els titulars del *copyright* tenen els drets reservats.

per a Viviana

Taula

MILO DE ANGELIS: UNA VIDA AL SERVEI DE LA POESIA,
Joan-Elies Adell 13

I. LÍNIA SENCERA, LÍNIA TRENCADA

Nemini,	25
Sala Venezia,	27
La Sala dels Miralls,	29
Des del balcó,	31
Exàmens finals,	33
Bowling dei Fiori,	35
Llapis blau,	37
La mossegada que et talla,	39
Belle époque,	41
Stille Nacht,	43
21 de setembre,	45
T.E.C.,	47
Azzurra,	49
Bon dodo,	51

Per a l'Adele,	53
Intra,	55
Plaça Cavalleggeri 2,	57

II. NOU ETAPES DEL VIATGE NOCTURN

Primera etapa del viatge nocturn,	61
Segona etapa del viatge nocturn,	63
Tercera etapa del viatge nocturn,	65
Quarta etapa del viatge nocturn,	67
Cinquena etapa del viatge nocturn,	69
Sisena etapa del viatge nocturn,	71
Setena etapa del viatge nocturn,	73
Penúltima etapa del viatge nocturn,	75
Última etapa del viatge nocturn,	77

III. DIÀLEG AMB LES HORES COMPTADES

Lauretta,	81
A.D.E.,	83
Caramels de menta,	85
Penya-segat,	87
Llibertat vigilada,	89
Centre de desintoxicació Incontro,	91
Alberico Sala,	93
Diàleg amb el company,	95
Blanc cristal·lí,	97
Autogrill Cantalupa,	99
Pensió Iride,	101
Entre els autobusos de Lampugnano,	103
En un bar dels anys setanta,	105

Piscina Scarioni,	107
Llibertat del conegut,	109
Supermercat Esselunga,	111
Una pel·lícula titulada «El crit»,	113
Dimecres,	115

IV. AURORA AMB NAVALLA

Audiència,	119
Exodos,	121
L'art d'extingir-se,	123
Brown Sugar,	125
L'hora inesperada,	127
L'hora desprotegida,	129
$C_{21}H_{23}NO_5$,	131
Meteor encès a la nit,	133
Peppino,	135
Substantia nigra,	137
Cendres d'una visió,	139
Solitudo obscura solitudo,	141
Berceuse,	143
Exodos (II),	145
Carretera nacional 31,	147
L'habitació que gira sobre si mateixa,	149
R.B.,	151
Gianni Hofer,	153
Toc de maluc,	155
Aurora amb projectil,	157
Corranda del nom perdut,	159
Alla,	161
El penúltim discurs de Daniele Zanin,	163

Milo De Angelis: una vida al servei de la poesia

JOAN-ELIES ADELL

En una entrevista a la periodista Mary B. Tolusso, apareguda al suplement literari *Tuttolibri*, que es publica cada dissabte acompanyant el periòdic torinès *La Stampa*, Milo De Angelis feia l’afirmació següent:

Sempre m’he sentit atret d’una manera irresistible pels escriptors del contrast. Potser són només els únics que veritablement he estimat, des d’Empèdocles fins a Lucreci, Tasso, Leopardi, Pavese. Són autors que no es limiten a representar un «oxímoron» —terme potser massa tècnic—, sinó que viuen amb ells mateixos i amb el món una topada frontal, sanguinària, assedegada de vida.¹

Milo De Angelis, un dels grans mestres de la poesia europea contemporània, sempre s’ha sentit ben a gust definint-se com un escriptor circular, concèntric, que tracta pocs temes però potents, iestic segur que també se sentiria força còmode si se l’inclogués en aquesta llista de poetes del contrast, del conflicte. Perquè, en tots i cadascun dels seus llibres, els temes dels quals parla solen

1. Mary B. Tolusso, «Milo De Angelis: “La poesia è un dribbling con la vita”», *Tuttolibri*, 23 de gener de 2021.

ser els mateixos, amb petites modificacions, que retornen en cada nova proposta en un fresc de variants i contrapunts perfectes:² l'adolescència i el declivi, l'eternitat trencada, l'infinit del que és petit, que, en la seva aparent insignificança, és capaç de produir instants d'emoció memorable, perpètua:

És cert, soc un escriptor concèntric. Pocs temes, sempre els mateixos, que reboten d'un llibre a un altre sota una pluja de repeticions, variacions sobre el tema, insistències, digressions, retorns, confirmacions. Temes ja presents en la joventut? Jo diria que sí. Mai vaig pensar que els trets fonamentals d'un tarannà poguessin canviar gaire.³

Contrast, conflicte, contradicció. I és que, si ho mirem bé, totes les contradiccions són, en si mateixes, una poderosa contradicció: tragèdia però alhora motor de l'ésser humà, encara més en el treball d'un poeta que ens l'ofereix en la plenitud d'una recerca constant de sentit.

Nascut a Milà l'any 1951, Milo De Angelis va celebrar al bell mig de la pandèmia el seu setantè aniversari; una edat important, especialment quan, com és el seu cas, s'ha assolit un gran reconeixement a la trajectòria literària. No debades, són molts els crítics literaris que el consideren, després de la mort dels vells mestres, de Mario Luzi a Andrea Zanzotto, el poeta italià més important del nostre temps.⁴ Tanmateix, no és amb l'arribada a una maduresa vital i artística que De Angelis insisteix a remarcar la consciència

2. Per a un estudi aprofundit sobre les formes de repetició temàtica i formal en l'obra de Milo De Angelis, vegeu: Agnese Pieri, «Fissare “a lungo, sempre più a lungo”: Le forme della ripetizione nell'ultimo De Angelis». *Ticontra. Teoria Testo Traduzione* (18), 2023.
3. Claudia Crocco, «Dialogo con Milo De Angelis», *Semicerchio LV* (02/2016).
4. Eraldo Affinati, «Linea intera, linea spezzata, vita segreta di un poeta», *Il Riformista*, 7 de febrer de 2021.

de l'esperit d'excepcionalitat que converteix cadascú de nosaltres en personatges únics, que vivim instants exclusius que només l'escriptor de poesia, amb el seu art, és capaç de «traduir-los» en experiències compartides i, en conseqüència, col·lectives. És per això que De Angelis, més que cap altre autor del panorama literari italià contemporani, ha viscut tota una vida al servei de la poesia.

I d'aquest esperit de servei es troba ben empeltat, sens dubte, el seu darrer treball, que us presentem en traducció catalana: *Línia sencera, línia trencada*. Es tracta d'un llibre dens i heterogeni, que manté una sòlida continuïtat amb les seves obres precedents, especialment les altres dues que han estat publicades en aquesta mateixa col·lecció: *Tema de l'adéu*⁵ i *Encontres i paranys*.⁶ El recull es troba dividit en quatre seccions, la primera, que dona el títol al llibre, «Línia sencera, línia trencada», a la qual segueixen «Nou etapes del viatge nocturn», «Diàleg amb les hores comptades» i «Aurora amb navalla». Cada secció està concatenada a les altres i la tonalitat que les abraça totes quatre és la mateixa, mentre explica els fantasmes que provenen de la memòria, de zones remotes com l'oceà de la infantesa, sovint absorbits en un present que reflecteix un profund sentit de solitud.

A primer cop d'ull ens pot resultar xocant, o si més no sorprenent, el títol d'aquest llibre. Què significa? Es tracta d'una expressió present en el *Yijing* o *Llibre dels canvis*,⁷ el llibre oracular de procedència taoista al qual s'atribueix la capacitat d'interpretar la situació present i de pronosticar el futur de la persona que el consulta. Símbols base del *Yijing* són els anomenats trigrames, cadascun dels quals està format per les línies senceres o per les línies trencades. La

5. Milo De Angelis, *Tema de l'adéu*, Barcelona, Saldonar, 2016.

6. Milo De Angelis, *Encontres i paranys*, Barcelona, Saldonar, 2020.

7. Tenim una edició completa i traduïda directament del xinès antic al català per Jordi Vilà, *Yijing. Llibre dels canvis*, Lleida, Pagès Editors, 2011.

sencera és la línia contínua de la vida que arriba fins a un acabament natural, mentre que la trencada representa la vida interrompuda. Ens respon De Angelis, quan se li pregunta per la tria d'aquest títol:

És una expressió present en aquest llibre que sempre m'ha colpit. M'ha colpit aquest forma tan senzilla i rutilant de definir la vida humana. Una línia, una simple línia que segueix fins al moment en què es trenca i interromp el seu camí. I la secció final del llibre és una passarel·la de criatures que trien de tallar la línia de la pròpia vida, explicant els darrers instant de la ment i de la respiració.⁸

Efectivament, és a les interrupcions voluntàries de la vida, als suïcidis, que és dedicada «Aurora amb navalla», la trasbalsadora secció que clou el llibre. Suïcidis per raons diverses, sempre obscures, de les quals mai no sabrem els motius reals, si és que n'hi ha cap, de motiu, per treure's la vida. Es tracta d'un tancament ben coherent del llibre perquè *Línia sencera, línia trencada* està construït a base d'encontres passats o recents, o renovats per la memòria; està bastit a base de diàlegs que se situen en una dimensió sovint onírica, d'altres més tangible. Tant és així que les paraules que surten de la boca d'unes persones desconegudes per a nosaltres ens acaben seduïnt, capturant, fascinant: «on mil veus que pensaves perdudes es tornen vives». Com també és fascinant la forma com De Angelis imagina els últims moments de la vida d'alguns suïcides que han marcat la vida cultural italiana de la segona meitat del segle xx, com ara el cantautor Luigi Tenco o l'escriptor Cesare Pavese.

És, també, un llibre bastit de llocs, de viatges nocturns, de tramvies designats pel número, que és de fet el seu nom, com si aquests transports públics més que portar-nos d'un barri a un al-

8. Mary B. Tolusso, *op. cit.*

tre de la ciutat ens agafessin de la mà, tot acompanyant-nos: una Milà meravellosa, quasi amagada, perduda, salvada mitjançant la poesia. Perquè sempre, en l'obra de De Angelis, com a decorat de fons hi són presents les barriades perifèriques de l'estimada ciutat natal («passegem» pel Parc de les Caves, per l'estació d'autobús de Lampugnano, per l'hospital psiquiàtric de Villa Turro, fins a endinsar-nos entre els carretons d'un supermercat de la popular cadena milanesa Esselunga, on el poeta, «que fou guapo i joveníssim», es fa un autoretrat despietat); escenaris metamòrfics, esquil·lids i sinistres, on viuen fantasmes a cada cantonada, on «cada cosa camina obscurament pels carrers / abans d'aparèixer».

De Angelis ha estat sempre un poeta de visions urbanes, de periegesi de les perifèries, i també en aquest llibre evoca una realitat fosca i misteriosa, on el protagonista es mou entre aparicions i encontres sobtats, en un temps de coordenades embogides («L'abans i el després convergeixen en pedra»). El present que transita el poeta, en una condició a mig camí entre l'exili i l'exploració, és en efecte un moment de record entre els més dispars temps biogràfics i cronològics; un instant en el qual s'obre de bat a bat «la gran finestra de les hores» i s'espesseix el «most invisible» d'una temporalitat plural. Un d'aquests temps biogràfics, molt present temàticament al llarg de la seva obra, i també en el llibre que teniu a les mans, és el de la pràctica de l'esport, especialment l'atletisme i el futbol:

En la meva infantesa no ha existit res que no fos l'esport: totes les tardes, tots els dies de l'any, han transcorregut jugant a pilota, fent equips, pensant en noves fintes, xuts, driblatges, travessers, xilenes, cops d'esperó i tot el repertori d'un jove milanista enamorat de Schiaffino i de Gianni Rivera.⁹

9. Claudia Crocco, *op. cit.*

Fins al punt que el record d'un partit memorable jugat en un campionat escolar s'acaba convertint en semblança de la seva poètica:

El fet és que el partit en qüestió esdevé una mena d'arquetip, o més aviat el que podríem definir com una metàfora dinàmica. Dinàmica i en perpetu moviment: aquell partit no és el mateix si es canta uns anys després, el 1970 (*Somiglianze*)¹⁰ o el 1990, o ara. No és el mateix si el poeta encara hi viu i passa cada dia per davant d'aquell campet o si ha marxat a una altra ciutat i sent el vel de l'exili... no és el mateix si un dels nois ha mort i deixa una ombra fosca i una existència inacabada... si el poeta encara segueix el futbol o bé ha abandonat aquest món del tot... o bé... o bé i encara o bé. Sí, aquell partit és una imatge que transita al llarg del temps, canvia de rostre i passa de llibre en llibre empenjada per una brisa de variacions.¹¹

La poesia de De Angelis és capaç de travessar molts plans de l'existència i de la consciència, amb força naturalitat i, alhora, és capaç d'oferir una mirada que fa blanc en la diana de la «veritat» amb tota la càrrega de joia i de patiment que això comporta. Els versos de *Línia sencera, línia trencada* produeixen un moviment —cap avall, de baixada— que porta cap a una profunditat pregona, cap a altres estadis de coneixement, recuperant gestos que esdevenen destí (concepte clau en tota la poètica de De Angelis),¹² mentre la paraula es radica en el profund, rebla ulls i cor, arrela tot demanant el permís per germinar. És aleshores que es desvetllen els dimonis adormits, amagats en pensaments inaccessibles, en les paraules que no sabem pronunciar, en la veu que

10. Milo De Angelis, *Somiglianze*, Parma, Guanda, 1976.

11. Claudia Crocco, *op. cit.*

12. Milo De Angelis, *Poesia e destino*, Bolonya, Cappelli 1982.

anuncia la participació en una nova prova. «Has entrat en una gran maratón», llegim en la «Quarta etapa del viatge nocturn».

De Angelis explica una història que fuig, que se'ns defuig, que va i torna. Poemes reblerts de memòria, de records, de mirades, de boira, de vapors, d'absència, d'oblit, de pèrdua, de redescobertes. Així els companys d'institut i d'esport, vells amors, amics i parents (la mare, el germà petit) omplen un món palpitant i perennement en equilibri en el llinar que separa realitat i memòria, vius i morts; aquests darrers, com damnats dantescos, d'una banda eternament aturats en el seu temps i perduts en les seves obsessions, de l'altra profètics i oraculars. S'expliquen lligams establerts en època escolar, en partits de futbol jugats a l'hivern en camps de barriada, amb qui s'ha compartit l'experiència i l'addicció a les drogues. Amistats que naixen i que sovint es perden dramàticament. Rostres que han anat canviant al llarg dels anys però que, en el fons, han romàs idèntics, veient-los irrompre amb la mateixa roba, fent-los reviure davant d'una vella taula de billar o amb una bola de bitlles a les mans. O que reapareixen a la piscina Scarioni, suspesos entre el salt de trampolí i l'aigua que espera la capbussada. Dones i homes que són fantasmes perquè són capaços d'aparèixer sigil·losament, com un llamp, com la boira. Presències trobades al barri milanès de Lampugnano, en una parada d'autobús, o retingudes per sempre en una habitació d'un sòrdid hotel exercint la prostitució per nois quasi adolescents.

L'escriptura poètica esdevé, doncs, una evocació i alhora un testimoni d'allò que ha estat: de mica en mica indrets, amics, amors són convocats per darrer cop mitjançant la paraula del poeta en un temps immòbil, «límit espantós entre un no-res i l'altre no-res». Tot el passat torna, no en un instant vertiginós, sinó com en un moment estàtic, gairebé fotogràfic, d'una escena que ja no

és «d'aquesta terra». Una mena de baixada a l'infern que permet recórrer, en darrera instància, els indrets d'una geografia urbana i emocional, un passeig interminable per una ciutat «purgatori», embolicat per la penombra de l'antic «Hades», on els rostres que s'hi troben estan simplement convençuts d'haver-se perdut. La solitud, el silenci, el sentit del que és tràgic, són aspectes que predominen en aquest trajecte que parteix de la infantesa, passa per l'adolescència, arriba a l'edat adulta i acaba, tot recreant-se, amb la mort.

Cal evitar, però, de fer una lectura massa literal, simplista, de tot plegat. Milo De Angelis, tossudament coherent amb la seva trajectòria literària i vital, ha volgut mirar, fit a fit, al fons de l'abisme de la mort, perquè només així es pot percebre i experimentar de debò l'autèntic sentit de la vida. Es tracta d'allò que Eraldo Affinati ha definit com la «Passió del Nom Propi»:

Fer llistes de llocs i persones significa tocar la campana de l'última volta de la cursa. Els jutges de l'arribada ja tenen preparats els cronòmetres a la mà. No hi ha temps a perdre, cal anar a la substància.¹³

És un gest valent, de gran coratge, aquest desig de submergir la mirada en l'abisme del suïcidi, emmirallar-s'hi, per comprendre que la decisió de treure's la vida és un aspecte inseparable de la pròpia vida, n'és una part essencial. I és per això que *Línia sencera*, *línia trencada*, més que cap altre poemari de Milo De Angelis, és ben fidel a una visió que assumeix amb rotunditat que la consciència del no-res és allò que fa que la vida sigui terrible i sublim alhora: «serem fidels a aquest bar, / destinats tots

13. Eraldo Affinati, *op. cit.*

dos al no-res, al gran no-res / que ens dona la visió» («Llibertat vigilada»).

I, si d'un «descens a l'Hades» parlem, estic segur que De Angelis comparteix la visió de Giorgio Bassani, d'origen jueu i víctima de les lleis racials de 1938, quan comparant l'experiència dels supervivents de la xoà (com el seu personatge Geo Josz, protagonista del conte «Una làpida al carrer Mazzini»)¹⁴ a la seva pròpia experiència de perseguit i de poeta, escrivia el següent:

Geo Josz ha mort, ha anat allà on ja no es torna, ha vist un món que només un mort pot haver vist. Miraculosament torna, però, torna aquí. També els poetes, si són veritablement poetes, tornen sempre del regne dels morts. Han estat allà per esdevenir poetes, per abstreure's del món, i no serien poetes si no miressin de tornar aquí, entre nosaltres [...] els poetes són aquí per assegurar-se que no es consumi l'oblit.¹⁵

No debades a *Millimetri*,¹⁶ considerat unànimement per la crítica com la pedra mil·liar de la lírica italiana amb la qual totes les generacions posteriors de poetes s'han comparat i mesurat, va escriure Milo De Angelis: «En nosaltres assolirà l'univers / aquell silenci frontal on ja / havíem estat».¹⁷ Un silenci frontal que, com la mort, la paraula poètica només pot habitar transitòriament, al qual estem destinats, abans o després, a tornar.

14. Giorgio Bassani, «Una lapide in via Mazzini», a *Cinque storie ferraresi*, Torí, Einaudi, 1956.

15. Giorgio Bassani, «In risposta (VI)», a *Di là dal cuore*, dins *Opere (a cura di Roberto Cotroneo)*, Milà, Mondadori, «I Meridiani», 1998, p. 1323.

16. Milo De Angelis, *Millimetri*, Torí, Einaudi, 1983.

17. «In noi giungerà l'universo / quel silenzio frontale dove eravamo / già stati».

I.
LINEA INTERA,
LINEA SPEZZATA

I.
LÍNIA SENCERA,
LÍNIA TRENCADA

NEMINI

Sali sul tram numero quattordici e sei destinato a scendere
in un tempo che hai misurato mille volte
ma non conosci veramente,
osservi in alto lo scorrere dei fili e in basso l'asfalto bagnato,
l'asfalto che riceve la pioggia e chiama dal profondo,
ci raccoglie in un respiro che non è di questa terra, e tu allora
guardi l'orologio, saluti il guidatore. Tutto è come sempre
ma non è di questa terra e con il palmo della mano
pulisci il vetro dal vapore, scruti gli spettri che corrono
sulle rotaie e quando sorridi a lei vestita di amaranto
che scende in fretta i due scalini, fai con la mano un gesto
che sembrava un saluto ma è un addio.

NEMINI

Puges al tramvia número catorze i estàs destinat a baixar en un temps que has mesurat mil vegades però que realment no coneixes, observes amunt el pas ràpid dels cables i a baix l'asfalt mullat, l'asfalt que rep la pluja i crida des de la profunditat, ens aplega en un respir que no és d'aquesta terra, i tu llavors mires el rellotge, saludes el conductor. Tot és com sempre però no és d'aquesta terra i amb la palma de la mà neteges el vidre entelat, examines els espectres que corren sobre els rails i quan somrius a ella vestida d'amarant que baixa de pressa els dos graons, fas amb la mà un gest que semblava una salutació però és un adeu.

SALA VENEZIA

Qui tutto diventa veloce, troppo veloce,
la strada si allontana, ogni casa sembra una freccia
che moltiplica porte e scale mobili e allora hai paura.
Senti i tuoi passi in migrazione,
vuoi rallentare, hai paura
e allora entri in questa sala di via Cadamosto,
saluti gli ultimi giocatori di biliardo,
pronunci lentamente un commento preciso sulle sponde
o sull'angolo di entrata, fai una piccola scommessa
e sorridi e ti acquieta il panno verde
come un prato dell'infanzia, ti acquietano i bordi
di legno che ora contengono il tuo evento
e la forza centripeta conduce l'universo
in un solo punto illuminato.

SALA VENEZIA

Aquí tot passa ràpid, massa ràpid,
el carrer s'allunya, cada casa sembla una fletxa
que multiplica portes i escales mecàniques i llavors tens por.
Sents les teves passes en migració,
vols alenrir, tens por
i llavors t'endinses en aquesta sala del carrer Cadamosto,
saludes els darrers jugadors de billar,
pronuncies lentament un comentari precís sobre les bandes
o sobre l'angle d'entrada, fas una petita aposta
i somrius i et tranquil·litza l'entapissat en verd
com un prat d'infantesa, et tranquil·litzen les vores
de fusta que ara contenen la teva saó
i la força centrípeta dirigeix l'univers
cap a un únic punt il·luminat.

LA GALLERIA DEGLI SPECCHI

Si muovono al vento povere bandiere, il padre
e i due fratellini fanno il biglietto dell'autoscontro,
entrano nel gioco, incontrano una collisione
che durerà per sempre, vedono ingrandirsi
le crepe sul volante, la luce obliqua dell'insegna,
l'ombra colpita. Tu entri nella galleria
degli specchi e sei solo, nessuno ti aspetta all'uscita,
sei solo e guardi fuori la forza degli ippocastani,
ascolti una musica lieve e senza tempo, osservi
la nuova vicenda dei ballerini sul palchetto di legno,
disegni sul vetro l'antica vicenda di corpi affondati
nelle acque dell'Idroscalo, l'amore che smarrisce
la sua strada, la notte che ti scruta e ti attende.

LA SALA DELS MIRALLS

El vent fa voleiar les pobres banderes, el pare
i els dos germans compren la fitxa dels autos de xoc,
entren a l'atracció, reben una topada
que durarà per sempre, veuen engrandir-se
les esclatxes enmig del volant, la llum obliqua del rètol,
l'ombra colpejada. Tu entres a la sala
dels miralls i estàs sol, ningú no t'espera a la sortida,
estàs sol i mires fora la força dels castanyers bords,
escoltes una música lleugera i sense temps, observes
la nova trama dels ballarins sobre el petit escenari de fusta,
dibuixes al vidre l'antic episodi dels cossos enfonsats
en les aigües de l'estació d'hidroavions, l'amor que extravia
el seu camí, la nit que t'escruta i t'espera.

